

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review)

การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์

โดย

พระสุนทร ปภัสโร (แพรมณี)

Phra Sunthorn Paphasaro (Paremanee)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhaghosa Nakhonpathom Campus, Thailand

E-mail: torn79985@gmail.com

Received February 19, 2021; Revised March 9, 2021; Accepted May 10, 2021

ผู้แต่ง : สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

สกลมหาสังฆปริณายก

สถานที่พิมพ์ : โรงพิมพ์เมตตาทราย

ปีที่พิมพ์ : 2553, พิมพ์ครั้งที่ 6

จำนวนหน้า : 200 หน้า

บทนำ

หนังสือ “การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์” เป็นพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก จำนวน 88 หน้า พิมพ์ครั้งที่ 6 เดือน เมษายน 2553 พิมพ์ที่โรงพิมพ์เมตตาทราย ทรงประทานอนุญาตให้จัดพิมพ์เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติอันจะยังประโยชน์ ต่อมวลมนุษยชาติสืบต่อไป เนื้อหาหลักกล่าวถึง ประเด็นการศึกษารวมตามหลักสิกขา 3 ของพระพุทธเจ้า คือ สीलสิกขา จิตตสิกขา และ ปัญญาสิกขา ทรงมุ่งผลให้ผู้อ่านได้ปฏิบัติตาม ให้เชื่อว่าเมื่อได้เกิดเป็นคนแล้ว ควรจะศึกษาปฏิบัติตามศีล สมาธิ ปัญญาโดยเพียรพยายามอบรมให้ถึงเพื่อละเว้น กำหนดรู้ หากได้พัฒนาตนไปทางที่ถูกแล้ว ย่อมทำให้เป็นคนโดยสมบูรณ์

หนังสือได้เสนอแง่มุมความคิดเห็นเกี่ยวกับ คำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาเรื่องนี้ว่า อยู่ที่ การรู้ การเข้าใจ และการศึกษาเพื่อปริญญา คำว่า ปริญญามีรากศัพท์มาจาก ปริ แปลว่า รอบคอบ และ ญา แปลว่า รู้ ปริญญา แปลว่า รู้รอบคอบ หรือกำหนดรู้ ปริญญาในพระพุทธศาสนามี 3 ระดับ ญาตปริญญา กำหนดรู้ด้วยความรู้ ติรณปริญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา ปหานปริญญา กำหนดรู้ ด้วยการละ ซึ่งกระบวนการศึกษาทั้งสาม มีความสัมพันธ์ระหว่างการจัดแบ่งระดับขั้นตามหลักการ ปฏิบัติธรรม คนทั่วไปศึกษาเพื่อให้ความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการงาน ช่วยเหลือดูแล สังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข แต่หากพัฒนาศักยภาพต่อไป เพียรเพื่อให้ความเป็น คน โดยสมบูรณ์ ตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพื่อให้พ้นทุกข์ทั้งปวงเป็นปัญญาในอริยสัจ เพื่อวิมุตติ บรรลุนิพพาน เป็นปรมาัตถธรรม

พระนิพนธ์ เล่มนี้มีการวางกรอบในลักษณะการอธิบายแบ่ง เป็น 3 กรอบ คือ ศิลในพระพุทธศาสนา สมาธิในพระพุทธศาสนา และ ปัญญาในพระพุทธศาสนา มีประเด็นน่าสนใจอยู่ที่ การนำเสนอความหมาย ประเภท รูปแบบ หลักการ ความสำคัญ วิธีการนำไปใช้หรือประโยชน์ของศิลป สมาธิ ปัญญา ในแต่ละระดับ จากมุมมองในประเด็นดังกล่าว ใจความโดยย่อมีดังต่อไปนี้

1. ศิลในพระพุทธศาสนา ศิลเป็นพื้นฐานเพื่อมิให้ลวงละเมิด ให้มีความเป็นปกติเป็นที่ตั้งของ กุศลธรรม เจตนาให้งดเว้นจากกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมที่เป็นอกุศล ปฏิบัติตามสิกขาบทคือการ รักษา ศิล จากคำว่า บทกับบาทมาจากรากฐานศัพท์ หรือมูลธาตุเดียวกัน คือ แปลว่า ทำ หรือการเดิน ไปที่ละก้าวๆ สิกขาบทจึงเปรียบหมายถึง การปฏิบัติทีละบทๆ ซึ่งก็เป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษา ในทางธรรมแห่งพระพุทธศาสนา จุดมุ่งหมายสูงสุดได้แก่วิมุตติความหลุดพ้นหรือนิพพาน หากยังไม่ บรรลุนิพพานก็ต้องปฏิบัติกันต่อไป

ซึ่งคำว่า ศิล นั้น หมายถึง ความที่มีวิริยเจตนา ความตั้งใจงดเว้นในข้อที่พระพุทธเจ้าทรง บัญญัติให้งดเว้น และประพฤตินข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ประพฤติ เพื่อความมีวินัย ความมี มรรยาทอันดีงามทั้งหลาย ดังนี้

1.1 สิ้นนิสัย เมื่อได้ปฏิบัติในศิลปจนเป็นปกติ การปฏิบัติในศิลปดังกล่าวนั้นเป็นการปฏิบัติขัดต่อ ตัณหา เป็นสิ่งที่กั้นขวางไม่ให้เกิดตัณหา การกำหนดเพื่อมิให้เกิดทุกข์หรือเกิดโทษจากตัณหาในจิตใจ คือสมุทัยนั่นเอง ซึ่งต้องใช้ความอดทน หรือขันติ ใช้สติ ใช้ปัญญา และตั้งใจอบรมสมาธิ อบรมปัญญา เพื่อเอาชนะตัณหาให้สงบลง

1.2 ศิลเป็นสรณะ เพื่อป้องกันตนเองจากตัณหา ต้องรักษาศิลเพื่อให้เป็นที่พึ่ง และถือว่าเป็น นิโรธ การปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หากปฏิบัติธรรมด้วยความตั้งใจ ด้วยสติปัญญา ก็จักเกิดข้อมรรค ในชั้นศิลปนี้เอง

1.3 ศิลเป็นเสมือนรั้วกันความชั่ว ยิ่งศิลปมีข้อมาก ก็ยิ่งมีวที่แน่นอนหนา แข็งแรง แต่ก็เปรียบได้ว่า การจะรักษาศิลให้บริสุทธิ์ก็คือการรักษาจิตของตนเพียงอย่างเดียว

1.4 ศิลคือความปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ เมื่อเกิดความโลภ โกรธ หลง ก็จะทำให้ประพฤติดีตกติ หากมีศีล ก็คือมีสังวร หรือมีเจตนาที่จะงดเว้น ย่อมไม่ล่วงละเมิดภัยเวรใดๆ และความสงบ ความดี จะก่อหน้าให้เป็นบารมีศีล

1.5 บารมีศีลมี 3 ชั้น ได้แก่ ศีลบารมี บำเพ็ญศีลยิ่งกว่าบุคคลที่รักและทรัพย์สิน ศีลอุปัชฌาย์ บำเพ็ญศีลยิ่งกว่าอวัยวะ ร่างกายของตน และ ศีลปรมาตบารมี บำเพ็ญศีลยิ่งกว่าชีวิตของตน

1.6 อานิสงส์ของศีล คือการไปสุคติ (การไปดี) โภคสมบัติ (พร้อมด้วยโภคทรัพย์) และนิพพุตติ (ความดับทุกข์)

2. สมาธิในพระพุทธศาสนา สมาธิ คือการตั้งจิตอันเป็นกุศล เพื่อให้เกิดความสุข พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ 4 ประการคือ “พึงยกจิตที่ควรยก” “พึงข่มจิตที่ควรข่ม ในสมัยที่ควรข่ม” “พึงทำจิตที่ควรทำให้ระเริง ในสมัยที่ควรทำให้ระเริง” และ “พึงเพ่งเฉยจิตที่ควรเพ่งเฉย ในสมัยที่ควรเพ่งเฉย” ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชท่าน ได้กล่าวในรายละเอียดของคำว่า สมาธิ ไว้ดังนี้

2.1 หลักการปฏิบัติสมาธิ เป็นการอบรมจิต หรือเพื่อการปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อการทั้ง 4 ข้างต้น การทำให้จิตเป็นสมาธิ ก็เพื่อที่จะให้เกิดปัญญาในขั้นต่อไป

2.2 สมาธิภาวนา มี 4 ข้อ ได้แก่ ข้อ 1. สมาธิภาวนาเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ข้อ 2. สมาธิภาวนาเพื่อญาณทัสสนะ ข้อ 3. สมาธิภาวนาเพื่อสติสัมปชัญญะ ข้อ 4. สมาธิภาวนาเพื่อสิ้นอาสวะ

2.3 สมาธิ คือสมถกรรมฐาน กรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ เรียกว่า สมถกรรมฐาน เป็นขั้นในการมุ่งเพื่อให้จิตนิ่งไม่กวัดแกว่ง หรือเรียกว่า มีสมาธิ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของความสงบ ซึ่งต่างจากวิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญา

2.4 เครื่องกั้นจิตไม่ให้ได้สมาธิ คือนิเวรณ มี 5 ข้อ คือ ข้อ 1. กามฉันท์ ความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ(หรือสัมผัส) และกามมีทั้ง กิเลสกาม และวัตถุกาม ข้อ 2. พยาบาท ความมุ่งร้าย ความโกรธ ข้อ 3. ถีนมิทธะ ความง่วง เคลิบเคลิ้ม ท้อแท้ ข้อ 4. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจ ข้อ 5. วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย

2.5 กรรมฐานสำหรับแก่นิเวรณ ทั้ง 5 แบ่งออกเป็น กรรมฐานสำหรับแก้กามฉันท์ ได้แก่ กายคตาสติ พิจารณากายว่าเป็นของที่ไม่สะอาด หรืออสุกกรรมฐาน พิจารณาว่าเป็นของที่ไม่งดงาม น่าเกลียด โดยกำหนดหรือรู้จักบังคับจิตใจ ใช้สันโดษ ความพอเพียง เป็นสามัญสำนึก

2.6 กรรมฐานสำหรับแก้พยาบาท ใช้การแผ่เมตตา หรือแผ่จิตไปให้แก่สรรพสัตว์ ทั้งแบบเจาะจงและไม่เจาะจง

2.7 กรรมฐานสำหรับแก้ถีนมิทธะ หรือแก้ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม กำหนดใจให้เกิดพลัง พร้อมทั้งจะทำงาน อาโลกสัญญา หรือการกำหนดความสว่างจะทำให้ไม่ง่วงงุน เคลิบเคลิ้ม และมีให้ท้อแท้ ส่วน พุทธานุสสติระลึกถึงองค์พระคุณของพระพุทธเจ้า ได้แก่ เมื่อจิตใจระลึกถึงพระคุณอันประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ก็จะทำให้จิตใจมีความกระปรี้กระเปร่ามีพลังในอันที่จะทำหน้าที่การทำงานให้ลุล่วงไป

2.8 กรรณฐานสำหรับแก้อุทกัจจุกัจจะ ใช้อานาปานสติ เป็นการกำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นเครื่องแก้ความฟุ้งซ่านรำคาญใจให้หมดไป และตามคูกายทั้งสอง คือ นามกายและรูปกาย มีหลายวิธีที่นิยมใช้สำหรับการประคับประคองจิตที่ยังใหม่ เช่น ให้ใช้วิธีนับ 1-1 ถึง 5-5 และนับต่อไปถึง 10-10 หรือวิธี พุทโธ

2.9 กรรณฐานสำหรับแก้วิจิกิจฉา ใช้การพิจารณาแยกธาตุกาย ธาตุกรรมฐานคือวิธีทำให้จิตใจสงบระงับความยึดมั่นถือมั่นในกาย อันประกอบขึ้นด้วย ปฐวิธาตุ(ดิน) อาโปธาตุ (น้ำ) วายุธาตุ (ลม) เตโชธาตุ (ไฟ)

2.10 โยนิโสมนสิการ (กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย)เป็นความฉลาดในการปฏิบัติ หมายถึงการคอยสังเกต หาเหตุผลให้ทัน ข้อประกอบและต้องมีประจำในกรรมฐานทุกแบบ โดยเฉพาะการแก้วิจิกิจฉา เพราะเมื่อสงสัยขึ้นมา ก็ต้องฉลาดหาเหตุผลมาแก้ความสงสัย

3. ปัญญาในพระพุทธศาสนา ปัญญา หมายถึงความรู้ทั่วถึงเหตุและผลตามความจริง หากเป็นความหลงผิด คือไม่ใช่ความรู้จริง ก็ไม่เรียกว่าปัญญา แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ปริยัติปัญญา ปฏิบัติปัญญา และ ปฏิเวธปัญญา

3.1 ปัญญา เป็นข้อธรรมที่สำคัญและเป็นข้อสูงสุด รับส่งความรู้ผ่านอายตนะทั้ง 6 ได้แก่ จักขุทวาร (ตา) โสตทวาร (หู) ฆานทวาร (จมูก) ชิวหาทวาร (ลิ้น) กายทวาร (กาย) และ มโนทวาร (ใจ)

3.2 มิมโน เป็นตัวเชื่อมระหว่างรูป (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) และนาม (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) โดยวิธีจิตใจเทียบกับระบบมันสมอง

จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาขั้นพื้นฐาน ในการอธิบายเนื้อหาของกระบวนการพัฒนาคน ตามแนวไตรสิกขา อาจจะไม่ได้ละเอียดมากนัก แต่ก็ครอบคลุมหัวข้อสำคัญในการจัดการศึกษาหรือสิกขา โดยมีการวางกรอบการอธิบายเป็นขั้น ๆ ผ่านกระบวนการคิดเป็นขั้นแรก สมมติเป็นขั้นที่สอง และ ปัญญาเป็นขั้นสุดท้าย อธิบายความหมาย ระดับ ของแต่ละกรอบ ประโยชน์ วิธีการนำไปใช้ และทำให้พบข้อสังเกตเห็นว่า แต่ละระดับก็จะเหมาะกับคนแต่ละประเภท ซึ่งแนวคิดทางพระพุทธศาสนา สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคน ตามระดับของคนนั้น เช่น ตามวัยเด็ก ก็อาจจะใช้คิดเป็นตัวกำหนดเรื่องระเบียบ ้วยผู้ใหญ่ คิดเป็นตัวกำหนดเพื่อละเว้นกิเลส การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์ตามหลักไตรสิกขา มี 3 ประการดังนี้

1) หลักการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีศีล หรือมีระเบียบวินัยในตัวเอง นอกจากหลักศีล 5 แล้ว ผู้เรียนควรเคารพกฎระเบียบทางสังคม เพื่อความเป็นปกติสุข

2) หลักการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความมั่นคงทางจิต (สมาธิ) หมายถึงกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้เรียนเพื่อให้สามารถเอาชนะปัญหาและอุปสรรคได้ด้วยตัวเอง

3) หลักการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ปัญญาในที่นี้ คือ ความสามารถในการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง และมุ่งให้ผู้เรียนเกิดปัญญา 3 ด้าน อันได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา

สิ่งที่มีอยู่ในงานเขียนเล่มนี้ คือ นอกจากจะแน่นไปด้วยวิธีการปฏิบัติแล้วยังมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องประกอบไปด้วย ทำให้หนังสือเล่มนี้กลายเป็นหนังสือธรรมะ ที่ได้ความรู้ในการปฏิบัติแบบกว้าง ที่ไม่เป็นเชิงคัมภีร์ คือมีการแปลศัพท์คำยาก ๆ เพื่ออธิบายแบบไม่ตามตำรามากเกินไป อ่านหนังสือเล่มนี้แล้วถือว่าได้ความรู้ ได้หลักการปฏิบัติที่ดี ๆ และสามารถไปใช้ได้ ส่วนรูปแบบของการเขียนนั้น เป็นรูปแบบที่เขียนแบบธรรมะ และบางตอนจะมีการยกตัวอย่างในคัมภีร์ โดยไม่มีการอ้างอิงเพิ่มเติม หรือขยายความรายละเอียดไว้ในเชิงอรรถ ทำให้ไม่สามารถนำข้อความดังกล่าวไปใช้ในวิทยานิพนธ์ บทความวิจัย หรือบทความวิชาการ ที่กล่าวไว้ เช่น ดังที่แสดงไว้ในจริยาปิฎก เล่าเรื่องดิรัจฉานบั้ง มนุษย์บั้ง เทพบั้ง ผู้รักษาศีลยิ่งกว่าชีวิต แม้เป็นเรื่องนิทานชาดก...เป็นวัฒนธรรมไทย อันมีการวางรากฐานไว้ให้มีไตรรงค์ อันประกอบด้วย ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ

การศึกษาเพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์นั้น เป็นการฟื้นฟูภายในตัวตนให้เข้าใจตัวเองอย่างแจ่มแจ้ง ตามหลักวิธีการทางพระพุทธศาสนา ข้อธรรมที่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ท่านได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ คือ ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการศึกษาเพื่อสร้างสมบูรณ์ของมนุษย์ ด้วยคำสอนอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า ประมวลภาพตามลำดับมาจาก ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หากไม่พัฒนาตนตามหนทางนี้ก็จะทำให้ทุกข์หรือปัญหาของแต่ละคนแผ่ขยายและเพิ่มพูนมากขึ้นไป แต่ถ้าใช้วิธีประพฤติปฏิบัติตาม ศีล (กาย) สมาธิ (จิต) และปัญญา (ความรู้) ย่อมสามารถแก้สารพันปัญหาและความทุกข์ก็จะบรรเทาลงได้ด้วยตัวเองอย่างแน่นอน

สรุป

ผู้วิจารณ์เห็นว่า หนังสือเล่มนี้เป็นธรรมะบรรยายซึ่งไม่มีการอ้างอิงที่มาของคัมภีร์ หรืออรรถฎีกาแต่อย่างใด ส่วนภาษาที่ใช้ไม่ใช่ภาษาวิชาการ ทำให้ไม่เหมาะกับการนำไปใช้ในงานวิชาการ แต่อย่างไรก็ตาม ก็เป็นหนังสือที่น่าอ่านเหมาะสำหรับผู้ที่สนใจในพระพุทธศาสนาที่ไม่ใช่เด็กเล็ก จุดเด่นคือภาษาไม่สลับซับซ้อน อ่านง่าย ถึงแม้จะขาดหลักการทางวิชาการ แต่หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นคือ จำนวนหน้าไม่มาก อ่านแล้วได้ประโยชน์ทำให้เข้าใจในกระบวนการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขา ว่าหมายถึงการฝึกตนให้มีศีล มีสมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญา ในการรู้และใช้เหตุผล ประกอบไปในทางที่ดี ในทางเจริญ และเห็นด้วยอย่างยิ่งในแง่ที่ว่า ปัญญาในอริยสัจเป็นปัญญาสูงสุด เพราะเห็นว่าคุณค่าความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ให้รู้จักเหตุผลในด้านเป็นทุกข์ และเหตุผลเพื่อความดับทุกข์ เป็นสัจธรรม

ความรู้ในทางโลกถึงแม้จะก่อทุกข์ให้กับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม แต่เราชาวโลกก็ไม่อาจปฏิเสธทุกข์ได้ จำเป็นต้องดับต้นเหตุเพื่อการดับทุกข์ หากการปฏิบัติและการบำเพ็ญปัญญาบารมียังมิได้ส่งผลไปถึงนิพพานก็ยังคงปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลสร้างบารมีกันต่อไป การศึกษาหาความรู้ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องเชื่อมต่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนากับศาสตร์วิชาสมัยใหม่ ให้มุ่งถึงจุดหมายหมาย คือ

1. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาซาบซึ้ง และสำนึกในความสำคัญของพระพุทธศาสนาและคุณค่าของพระรัตนตรัย เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีและปฏิบัติหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถตีความพิจารณาแนวความคิดที่หลากหลาย และวินิจฉัยได้อย่างถูกต้องโดยยึดหลักเหตุผล
3. เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการคิดและปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำหลักธรรมมาพัฒนาจิตใจและสังคม

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2553). *การศึกษาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เมตตาธรรมา.